

УДК 373.5:63-057.84(043.3)

О.М. Пархоменко, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПРОФЕСІЙ

Статтю присвячено проблемам недостатньої підготовки сучасної молоді до праці в агропромисловому комплексі. Розглядається необхідність розробки нових програм по формуванню готовності випускників загальноосвітніх шкіл до фермерської діяльності. Висвітлено можливі шляхи вдосконалення та реалізації навчальної програми

Ключові слова: *готовність, професійне самовизначення, допрофесійна підготовка, фермерська діяльність, фермерство.*

Провідним чинником відродження та розвитку сільського господарства в Україні виступає фермерська діяльність в особі фахівця-фермера, який повинен мати не тільки відповідний ступінь психологічної й практичної готовності, а й вміти правильно організувати й вести власне виробництво. У зв'язку із цим одним із завдань, що постає перед школою в сучасних умовах, є забезпечення якості початкової теоретичної та практичної підготовки учнів до діяльності в сфері сільськогосподарського виробництва, що відповідає вимогам сьогодення.

Актуальність статті зумовлена низкою суперечностей між цілями допрофесійної підготовки старшокласників, орієнтованими на розвиток особистості в цілому, та реальними педагогічними завданнями формування у них готовності до фермерської діяльності; інтегративними тенденціями проектування змісту профільного навчання в старшій школі та професійним самовизначенням учнів у сфері сільськогосподарських професій; усвідомленою на всіх рівнях потребою у створенні вчителями умов для ціннісного ставлення школярів до основ фермерської праці й незнаннями вчителями загальноосвітньої школи особистісно орієнтованих технологій організації професійного становлення майбутніх фермерів.

Метою даної статті є висвітлення теоретичних аспектів забезпечення формування готовності старшокласників до професійного самовизначення в сфері сільськогосподарських професій (на прикладі до ведення фермерського господарства).

Якість трудового виховання і навчання школярів старшого шкільного віку залежить від ступеня їх переорієнтації на розвиток

особистості, від визначення чітких цільових орієнтирів початкової професійної підготовки на діагностичній основі та урахування відповідних соціально-економічних потреб держави, зовнішніх і внутрішніх факторів розбудови агропромислового комплексу. Ефективність сільськогосподарського виробництва країни пов'язана з рівнями науково-методичного, матеріального, кадрового й інших видів ресурсного забезпечення початкової підготовки школярів до професійної діяльності, зокрема, до фермерської праці.

В умовах ринкових відносин одним із провідних чинників розвитку сільського господарства України виступає особистість фахівця-фермера, його моральні якості, ступінь психологічної й практичної готовності організувати і вести власне виробництво. Підготовка майбутніх фермерів вимагає оновлення змісту, методів і форм трудового виховання, економічної освіти, профільного професійного навчання, позаурочної діяльності школярів. Цільові орієнтири формування в учнів готовності до фермерської праці мають бути обумовлені такою моделлю фахівця-фермера, який не тільки здатний "нагодувати" людей, але й спроможний забезпечити подальший розвиток сільськогосподарського виробництва в Україні, інтеграції її економіки до європейського та світового економічних просторів. Розробка, організація та здійснення ефективної практичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл до фермерської діяльності неможлива без глибокого аналізу теоретичних основ, планованої практичної підготовки та проведення педагогічних досліджень у даному напрямку.

Проте, як правило, в існуючій практиці формування у школярів готовності до фермерської праці цільовими орієнтирами виступають тільки функціональні властивості діяльності цього фахівця. Особистісний підхід у початковій підготовці майбутніх фермерів ще не став провідним для організаторів трудового виховання і навчання учнів, хоча його особливості та значущість для організації процесу професійного самовизначення особистості висвітлено в працях І. Беха, Г. Балла, Є. Климова, О. Мельника, В. Рибалки, М. Тименка, В. Серікова, В. Сидоренка, Б. Федоришина та ін. Учені розглядали різні аспекти формування готовності школярів до праці, зокрема сільськогосподарського профілю (Гарбич Р., Губенко О., Дрижак В., Калініченко Н., Личечко Р., Мельников С., Омельченко С., Руденко М., Тименко Л., Тополь О., Хільковець В. та ін.). Однак проблема об'єктивного взаємозв'язку педагогічного забезпечення рефлексії професійного самовизначення і становлення старшокласників як майбутніх фермерів з їх готовністю до фермерської праці не була предметом спеціального аналізу.

У теорію практичної підготовки старшокласників вагомих внесок зробили такі відомі вчені як В. Алфімов, Р. Гуревич, В. Васенко, О. Коберник, І. Колосок, А. Кучерявий, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський, Г. Цибулько, Н. Шиян та ін. Результати їх наукових досліджень дозволяють стверджувати, що переважна більшість випускників загальноосвітніх шкіл не мають достатньої трудової та психологічної готовності до виконання функцій фермера, а, отже, не можуть бути конкурентоспроможними товаровиробниками на сучасному ринку праці [2].

Для вирішення проблеми якості допрофесійної підготовки учнів у загальноосвітніх закладах освіти необхідно розробити сучасні науково-обґрунтовані методики практичної підготовки старшокласників до фермерської діяльності. Їх розробку необхідно проводити, виходячи з того, що зміст допрофесійної освіти учнів загальноосвітньої школи повинен включати знання, вміння й навички, котрі стосуються галузі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції фермерами, та забезпечувати формування готовності старшокласників до фермерської діяльності.

З позиції цілісного підходу до трудового виховання, під готовністю до фермерської діяльності необхідно розуміти сукупність взаємопов'язаних властивостей особистості, складну багатоступеневу структуру, основними компонентами якої є практична, моральна та психологічна готовності. Процес формування в учнів готовності до фермерської діяльності повинен мати такі ознаки:

- а) повна відповідність його функцій основній меті підготовки сучасного спеціаліста-фермера;
- б) відповідність діяльності, до якої залучені старшокласники, сукупності взаємопов'язаних вимог, що висуваються до ефективно працюючого робітника фермерського господарства;
- в) єдність мотиваційного, змістового, діяльнісного та оцінного компонентів, які утворюють поняття готовності майбутнього фермера до виконання професійних функцій [3].

При виборі шляхів розв'язання даної педагогічної проблеми обов'язково необхідно брати до уваги характерні ознаки та умови функціонування конкретної школи, а саме: специфіку сільського способу життя і праці, сучасний стан розвитку основних галузей виробництва та механізації, сезонність робіт у сільському господарстві, малу наповнюваність класів більшості шкіл, низький рівень матеріальної бази та інші характерні ознаки навчального закладу цієї місцевості. До того ж, необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів, адже не всі учні збираються бути фермерами.

Як свідчать наші дослідження, в суспільстві не є сталою думка про те, що фермерська діяльність в сільській місцевості є рушіною

силою відродження села, а тому в шкільних навчальних планах не приділено належної уваги підготовці підростаючого покоління до фермерської діяльності. Через зменшення кількості годин тематика уроків в навчальних планах є досить стислою і має ознайомчий характер, через неможливість повноцінного виконання практичної частини, пов'язаної з матеріально-технічним забезпеченням [6].

Це призводить до того, що:

- відсутні науково обґрунтовані програми підготовки учнів до фермерської діяльності;
- немає необхідної сучасної літератури теоретичного і практичного спрямування;
- відсутні методичні рекомендації щодо практичної та психологічної підготовки майбутніх фермерів, які відображають специфіку й особливості її організації в сучасних соціально-економічних умовах;
- відсутня матеріально-технічна база для належної підготовки учнів як у теоретичному, так і практичному плані;
- не розроблено положення про фермерську дослідну і творчу роботу в загальноосвітніх школах в умовах сучасних економічних відносин;
- не відпрацьована система підготовки вчителів із формування в учнів готовності до роботи в сфері сільськогосподарських професій.

Для досягнення ефективності процесу підготовки має бути створена навчальна програма "Основи фермерського господарства" та розроблена система профорієнтаційний та виховних заходів професійної спрямованості, в змісті якої відобразились би соціально значущі цілі теоретичної і практичної підготовки учнів до вибору сільськогосподарських професій і оволодіння ними в майбутньому. Програма підготовки учнів до організації й ведення фермерського господарства повинна сприяти відродженню українського сільськогосподарського виробництва; формувати особистість старшокласника, який володіє уміннями виконання дослідницької та творчої діяльності в галузі організації сільськогосподарської праці й достатній рівень готовності якісно виконувати у суспільстві професійні функції робітника фермерського господарства.

Підходи до створення такої програми є різні. Найбільш вдалим, на наш погляд, є підхід А. Кучерявого. Він зазначає, що розробка змісту програми повинна ґрунтуватися на основі наступних принципів:

- a) інтегрування завдань з основ трудового навчання, вибору професії, психології професійної самоосвіти і самовиховання, теорії менеджменту;

- б) спрямованості на забезпечення особистісно-розвивальної взаємодії вчителів, учнів та їх батьків;
- в) орієнтації змісту курсу на розвиток в учня свідомості та само-свідомості;
- г) цілісності процесу формування в учнів мотиваційного, змістового, діяльнісного та оцінного компонентів готовності до фермерської діяльності [2].

Досвід показує, що змістову сторону програми треба визначати з кваліфікаційної характеристики фермера-фахівця. Фермер – підприємець в сільському господарстві, який володіє землею або орендує її, і займається на ній землеробством, тваринництвом, птахівництвом і тому подібне. Потрібна наявність щонайменше середньої спеціальної освіти, оскільки розпочинати самостійне господарювання з низького рівня освіти дуже ризиковано [1].

Порядок створення фермерського господарства визначений в Законі України “Про фермерське господарство”. Право на створення фермерських господарств має кожний дієздатний громадян України, який досяг 18-річного віку, виявив таке бажання та пройшов професійний відбір на право створення фермерського господарства. Професійний відбір громадян, які виявили бажання створити фермерське господарство, проводить районна (міська) професійна комісія з питань створення фермерських господарств. До її складу включаються представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування, представники Асоціації фермерів та приватних землевласників і громадських організацій. Першочерговим правом на створення фермерського господарства користуються громадяни, які проживають в сільській місцевості і мають необхідну кваліфікацію або досвід роботи в сільському господарстві [5].

Фермерська діяльність як вид підприємництва здійснюється за такими принципами:

- вільний вибір діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення фермерської діяльності майна та коштів юридичних осіб та громадян, у тому числі на умовах оренди;
- повна самостійність у формуванні програми діяльності, виборі постачальників ресурсів і споживачів готової продукції, встановлення цін відповідно до чинного законодавства;
- вільне наймання працівників;
- залучення матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законодавством;

- вільне розпорядження прибутком (доходом), що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення фермерським господарством зовнішньоекономічної діяльності, використання ним належної йому частки валютної виручки на свій розсуд;
- майнова та інша відповідальність за результати господарської діяльності.

Важлива роль в розвитку ринкових стосунків в аграрному секторі економіки належить фермерським господарствам. Фермерське господарство – це комерційна організація, створена одним громадянином (членами однієї сім'ї), що вніс (що внесли) майнові вклади, для здійснення підприємницької діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції, а також по її переробці, зберіганню, транспортуванню і реалізації, ґрунтованій на його (їх) особистій трудовій участі і використанні земельної ділянки, наданої для цих цілей відповідно до законодавства про охорону і використання земель.

Фермер – це стан душі і світогляд в першу чергу. Фермерство не є найприбутковішим бізнесом і окупність цього бізнесу може бути достатньо тривалою. Для початку будь-якого бізнесу, у тому числі і фермерського, потрібнен стартовий капітал. Розмір його теж різний. Все залежить від обраного напряму фермерського бізнесу. Будь-то вирощування грибів, розсади, птахів, зернових або овочевих культур – це усе вимагає різних витрат. У будь-якому разі, незалежно від виду фермерського господарства, потрібно спеціальні знання: з рослинництва, дендрології, бджільництва, птахівництва, тваринництва, ветеринарії, санітарії і так далі. Обов'язковим є також досвід роботи з сільськогосподарською технікою. Фермерство дуже ризикована справа, в ній багато що залежить не від себе особисто, а від погоди, ринку й інших непередбачуваних обставин [4].

З цього опису характеристики фахівця-фермера змістова сторона навчальної програми повинна мати:

- забезпечення належного рівня підготовки у виконанні сільськогосподарських робіт на колісних тракторах легкого класу та сільськогосподарських машинах, що агрегатуються із цими тракторами, відповідно до вимог агротехніки та агротехнології;
- формування вмінь підготовки, висівання, висаджування посівного та садильного матеріалів (зернових, кормових, технічних, овочевих, плодово-ягідних культур тощо). Комплектування машинно-тракторних агрегатів;
- створення необхідних умов для проведення технічного обслуговування тракторів, автомобілів, сільськогосподарських машин

- та пристроїв до них. Визначення та усунення несправностей тракторів, сільськогосподарських машин, автомобілів, підготовки транспортних засобів машин до зберігання, контроль витрат паливно-мастильних матеріалів на виконувану роботу;
- навчання учнів читанню нескладних машинобудівних креслень, схем, і формування вмінь користуватися інструкціями з експлуатації машин, додержання правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Для реалізації програми є два шляхи підготовки учнів до фермерської діяльності – в умовах профільного навчання й у процесі позакласної факультативної та гурткової роботи.

Підготовка старшокласників до фермерської діяльності в умовах профільного навчання визначається характерними ознаками сучасного загальноосвітнього закладу, а також можливістю врахування індивідуальних особливостей учнів. Оскільки за таких умов вона найбільш повноцінно здійснюється шляхом опанування учнями навчальних предметів за вибором на різних рівнях складності згідно з індивідуальними можливостями й потребами та особливостями навчальної бази.

Організацію профільного навчання в загальноосвітній школі зумовлюють соціально-економічні зміни в сільськогосподарському виробництві, які все більше потребують фахівців високої кваліфікації. Стати висококваліфікованим робітником можна, лише маючи вузьку спеціалізацію, а це вимагає вдосконалення профільного навчання. Саме воно сприяє задоволенню освітніх потреб, утвердженню принципів професійного самовизначення кожного школяра, відповідає зростаючим вимогам до особистості щодо її професійної компетентності у майбутній самостійно обраній професії. Це є особливо актуальним стосовно шкіл сільської місцевості, в більшості яких профільне навчання складно організувати через недостатню розробленість у педагогічній науці його дидактичних засад. Крім того, не в усіх сільських школах є можливість організувати необхідний профіль навчання, виходячи з малої наповнюваності класів та незадовільної матеріально-технічної бази навчального закладу.

Враховуючи таке сучасне явище як малокомплектність шкіл, іншим можливим шляхом підготовки майбутніх фермерів-фахівців є організація позаурочної гурткової роботи учнів. У процесі гурткової роботи можна успішно реалізувати принцип зв'язку навчання з життям, із продуктивною працею, в учнів успішно формувати й виховувати любов до фермерського господарства, розвивати спостережливість, ініціативу й самостійність, творче та шанобливе ставлення до праці. Але й у цьому випадку, навіть у школах, де є належна матеріальна база, важко забезпечити вимоги професійного самовизна-

чення старшокласників. Адже бракує вчителів, які мають належну теоретичну й практичну підготовку до керівництва багатьма профілями, навіть тими, які характерні для сільської місцевості, немає потрібних підручників і навчальних посібників, програмного комп'ютерного забезпечення навчального процесу [7].

Система формування в учнів готовності до ведення фермерського господарства є результатом організації в школі навчальної, трудової, самоосвітньої, самовиховної й інших видів діяльності. Структурними компонентами системи є: педагогічне забезпечення перетворення знань старшокласника про якості фермера і фермерську працю з інформативного рівня на рівень самоцінного ставлення до цих знань; усебічне сприяння формуванню в юнаків і дівчат мотивів самопідготовки до виконання функцій фермера; безпосередня організація індивідуальної та колективної навчально-практичної діяльності учнів як засобу формування знань, умінь і якостей, необхідних у веденні фермерського господарства; стимулювання активності старшокласників у самопідготовці до фермерської праці.

Найважливішими умовами, на нашу думку, що позитивно впливають на якість формування в учнів готовності до фермерської діяльності є: педагогічна підтримка процесів рефлексії професійного становлення старшокласників, усвідомлення мотивів оволодіння необхідними фермеру вміннями; урахування вчителем різних аспектів нормативності й творчості, педагогічного впливу і саморегуляції в організації професійно спрямованої навчально-виховної діяльності старшокласників; забезпечення таких системних характеристик професійної підготовки школярів, як її особистісно-розвивальна спрямованість (орієнтація на формування в учнів самоцінних знань і вмінь у сфері фермерського виробництва і самопідготовки до нього); інтегрованість системних і функціональних характеристик змісту професійної підготовки [3].

Таким чином, вивчення різних підходів до підготовки старшокласників загальноосвітніх шкіл до фермерської діяльності свідчить, що найбільш ефективним є шлях пов'язаний із вдосконаленням варіативної частини навчальної програми профільного навчання агропромислового напрямку. Він більш обов'язковий, організований, цілеспрямований і, як показує дослідження, результативний.

Література

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП). – Вип. 2 “Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги”. – К. : Укragропромпродуктивність, 2004. – 254 с.

2. Кучерявий А.О. Формування готовності старшокласників до фермерської праці у навчально-виховному процесі сільської школи.: дисерт. канд. пед. наук 13.00.07. / Херсонський державний університет. / А. О. Кучерявий. – Херсон, 2003.
3. Мельничук В.П. Сутність і зміст техніко-конструкторської підготовки учнів / В. П. Мельничук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. / Редкол. І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця : ДОВ Вінниця, 2003. – С. 132-138.
4. Полоцький М.Я. Настільна книга сільського господаря (фермера) / М. Я. Полоцький, О. Г. Денисенко. – К. : Вид. газети “Наш час”, 1995. – С. 45.
5. Національний класифікатор України класифікатор професій ДК 003:2005 Прийнято та надано чинності наказ Держспоживстандарту України 26.12.2005 № 375 (v0375609-05) / [Електронний ресурс: <http://zakon.nau.ua/>].
6. Навчальні програми загальноосвітніх навчальних закладів “Технології” / [Електронний ресурс: <http://www.stepanivka.nagod.ru/>].
7. Яценко А.А. Уроки сільськогосподарської праці в малокомплектних школах / А. А. Яценко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005. – №2. – С. 16-19.

Статья посвящена проблемам недостаточной подготовки современной молодежи к труду в агропромышленном комплексе. Рассматривается необходимость разработки новых программ по формированию готовности выпускников общеобразовательных школ к фермерской деятельности. Отражены возможные пути совершенствования и реализации учебной программы

Ключевые слова: формирование готовности, профессиональное самоопределение, допрофессиональная подготовка, фермерская деятельность, фермерство.

The article is sanctified to the problems of insufficient preparation of modern youth to labour in an agroindustrial complex. The necessity of new program development is examined on forming of readiness of graduating students of general schools to farmer activity. The possible ways of perfection and realization of on-line tutorial are reflected

Key words: forming of readiness, professional self-determination, professional preparation, farmer activity, farming.